
„ZAGAĐIVAČ PLAĆA“ - STANJE I PERSPEKTIVE ZELENOG FONDA

Olivera Jovanović¹
Jovan Zubović²

Apstrakt

Stabilne finansijske institucije osnova su efikasne primene i poštovanja koncepta očuvanja životne sredine koji je integrisan u svim strateškim dokumentima ekonomskog razvoja savremenih privreda. Zaštita životne sredine ne predstavlja samo koncept koji bi trebalo primenjivati zbog viših stopa privrednog rasta. Prvenstveno, ona podrazumeva brigu o kvalitetnom životu budućih generacija kroz sistem aktivnosti kojim se postiže očuvanje prirodnih resursa i kvalitetnije životno okruženje. Aktivnosti zaštite životne sredine u Republici Srbiji usklađuju se sa principom „zagađivač plaća“, koji je proistekao iz zakonodavstva Evropske unije, a koje Republika Srbija primenjuje u okviru Poglavlja 27 u procesu pristupanja Evropskoj uniji. Primena ovog načela zahteva postojanje stabilnih i transparentnih finansijskih institucija koje putem naplate ekoloških taksi i plasiranjem podsticajnih sredstava obezbeđuju uslove za razvoj reciklažne industrije, sakupljačke infrastrukture i drugih aktivnosti u sistemu očuvanja životne sredine.

Zeleni fond u Republici Srbiji, osnovan kao budžetska linija, služi za realizaciju projekata u oblasti životne sredine sredstvima prikupljenim putem naplate ekoloških taksi i naknada preduzeća koja svojom delatnošću zagađuju. Resursi Zelenog fonda se mogu koristiti za finansiranje implementacije i razvoja onih aktivnosti koje obuhvataju očuvanje i održivo korišćenje prirodnih resursa, ali i za sanaciju zagađenog prostora. Što je veći iznos

---

¹ ma Olivera Jovanović, istraživač saradnik, Institut ekonomskih nauka, Beograd, olivera.jovanovic@ien.bg.ac.rs

² dr Jovan Zubović, viši naučni saradnik, Institut ekonomskih nauka, Beograd, jovan.zubovic@ien.bg.ac.rs

ekoloških taksi i naknada koje se u budžetu prihoduju, veće su i mogućnosti za finansiranje zaštite životne sredine. Njegovom osnivanju prethodilo je postojanje Fonda za zaštitu životne sredine kao zasebne i operativne institucije koji je, za razliku od Zelenog fonda, samostalno raspolagao sredstvima prikupljenim od ekoloških taksi i njihovim plasmanom. Cilj rada jeste analiza trenutnog stanja finansiranja zaštite životne sredine kroz Zeleni fond, sa posebnim osvrtom na reciklažnu industriju, kao i perspektive njegovog intenzivnog razvoja u narednom periodu. Ujedno, u radu će biti razmatrane mere za uspostavljanje efektivnog i stabilnog sistema finansiranja u oblasti životne sredine.

Ključne reči: *Zeleni fond, eko takse, reciklažna industrija, posebni tokovi otpada.*

UVOD

Zaštita životne sredine predstavlja skup aktivnosti i instrumenata koji se primenjuju u svakodnevnim postupcima stanovništva zarad očuvanja prirodnog okruženja, ravnoteže eko-sistema, ograničenih prirodnih resursa, ali i brige o budućim generacijama. Skup mera ekološke politike omogućuje zaštitu ograničenih prirodnih resursa i njihovu efikasniju upotrebu, smanjenje emisije štetnih gasova i upravljanje otpadom (Domazet, Pantić, 2016). Kreatori javnih politika nastoje da uvažavaju sve aspekte zaštite životne sredine prilikom donošenja odluka, strateških dokumenata, zakonskih i podzakonskih akata. To čine prvenstveno radi podsticanja razvoja ekološke svesti u javnosti i interesa primene mera zaštite životne sredine i njihovog poštovanja u društvu. Uspeh u realizaciji aktivnosti zaštite životne sredine nije trenutno. Pozitivni efekti se stvaraju dugi niz godina, te se sa posebnom pažnjom ovoj oblasti pristupa, ne samo u nauci i naučnim istraživanjima, već i u privredi u kojoj se najveći deo problema zaštite životne sredine i generiše.

Kao što ekološki problemi ne nastaju iznenada, pri čemu su izuzetak iznenadne prirodne nepogode i ekološke katastrofe, tako se ne mogu jednostavno ni brzo rešiti. Potreban je sistemski pristup u kreiranju načina za njihovo prevazilaženje, uz usklađene elemente sistema i pravovremenih aktivnosti. Sistem zaštite životne sredine ne počinje nužno kreiranjem ekološke politike i načina primene njenih instrumenata. Savremeni načini poslovanja preduzeća podrazumevaju realizaciju aktivnosti koje u većoj ili manjoj meri zagađuju životnu sredinu (Pantić et al.,

2014). Bez postojanja osnovne spoznaje društva o posledicama nepoštovanja okoline u kojoj žive i razmera ekoloških katastrofa nastalih neodgovornim ponašanjem gotovo da ni jedna ekološka politika neće biti dovoljno efikasna pa bi i očekivani rezultati izostali. Sa postojanjem ekološke svesti kod članova društva i akteri u poslovnom svetu će se, bez obzira na njihovu poziciju, ponašati društveno odgovorno pa samim tim i primenjivati elemente koncepta očuvanja životne sredine i održivog razvoja.

FOND ZA ZAŠTITU ŽIVOTNE SREDINE- ISKUSTVO IZ PRAKSE

Poseban element politike zaštite životne sredine jeste njeno finansiranje. Ovom segmentu se pristupa pažljivo kako u planiranju tako i u realizaciji, jer je osetljivo i u visokoj zavisnosti od preferencija aktera u privredi i društvu. U zemljama u razvoju postoje brojni socio-ekonomski problemi kojima se daje prioritet nad problemima zaštite životne sredine, pa se samim tim i više sredstava izdvaja za njihovo finansiranje (Pantić et al., 2014). Ekološka politika nije u središtu razvojnih planova iako, primera radi, reciklažna industrija i upravljanje otpadom predstavljaju značajan potencijal za zapošljavanje radne snage. Veliki broj malih i srednjih preduzeća i preduzetnika svoju šansu za profitom mogu tražiti u ovoj oblasti, ali uz adekvatnu finansijsku podršku ne samo države već i drugih finansijskih institucija. U razvijenim privredama je situacija pak drugačija obzirom da su one proizvodno intenzivne sa značajnim industrijskim kapacitetima. Kao takve, smatramo ih velikim zagađivačima pa su i dometi ekološke politike značajniji i intenzivniji.

Kako je Republika Srbija zemlja u razvoju, i u drugim sličnim njoj, postoje prioriteti nad rešavanjem problema zagađivanja životne sredine, pre svega ekonomske i socijalne prirode. Tek se posle njih rešavaju pitanja primene principa održivog razvoja i očuvanja prirodnih resursa i životne okoline. Prema Nacionalnom programu zaštite životne sredine³ i Nacionalnoj strategiji održivog razvoja⁴ definisane su mere i ciljevi politike zaštite životne sredine. Finansijski podsticaji predstavljaju važan ekonomski instrument i imaju za cilj podizanje ekološke svesti u društvu i razvoj društveno odgovornog ponašanja. Adekvatan sistem ekonomskih instrumenata u oblasti ekološke politike bi trebalo da omogućiti smanjenje zagađenja, dok se odgovarajućim finansijskim mehanizmima mogu

---

³ Službeni glasnik RS, br. 12/10

⁴ Službeni glasnik RS, br. 57/08

podsticati ulaganja u životnu sredinu na svim društvenim nivoima. Republički budžet predstavlja osnovni izvor finansiranja životne sredine⁵. Sredstva namenjena ulaganju u zaštitu životne sredine su često određena prihodnim mogućnostima budžeta. Pored republičkog, u Srbiji postoje i lokalni (opštinski) budžeti koji raspolažu sredstvima za zaštitu životne sredine u pripadajućim regionima. Njihovo postojanje je posebno značajno za zemlje koje, kao i Srbija, imaju velike regionalne nejednakosti u ekonomskom i socijalnom razvoju stanovnika. Pored prihoda od такси i naknada, sredstva za finansiranje se mogu obezbediti i iz donacija, kredita međunarodnih finansijskih institucija, pristupnih fondova Evropske unije i drugih vidova međunarodne pomoći. Svi su podjednako značajni jer ni jednu finansijsku pomoć ne treba smatrati zanemarljivom u borbi za očuvanje prirodnih resursa i smanjenja zagađivanja.

Budžetsko finansiranje preduzeća koja posluju u delatnosti zaštite životne sredine u Srbiji se pokazalo kao izuzetno važno. Njihovi vlasnici smatraju da podrška države ne utiče samo na organizaciju tekućeg poslovanja već i na planiranje budućeg razvoja i donošenje strateških odluka. Podrška je, pre svega važna u poslovima tretiranja i zbrinjavanja svih vrsta generisanog otpada, jer su u pitanju kapitalno intenzivne delatnosti koje zahtevaju dobro organizovano sistemsko prikupljanje otpada i visoka ulaganja u reciklažnu tehnologiju (Pantić, Đurićin, 2015). Do 2012. godine Srbija je, može se reći, imala dobro organizovan i funkcionalan sistem finansiranja zaštite životne sredine. Glavna institucija koja je bila nadležna za poslove prihodovanja sredstava od ekoloških такси i naknada, ali i za njihovu raspodelu bio je Fond za zaštitu životne sredine, osnovan 2009. godine. Putem Fonda obavljali su se brojni poslovi poput prikupljanja sredstava, finansiranja pripreme, sprovođenja i razvoja projekata i programa očuvanja, održivog korišćenja i unapređenja životne sredine. Ekološke takse i naknade od strane zagađivača su bile direktno uplaćivane u budžet Fonda odakle su sredstva transferisana ka preduzećima u skladu sa javnim konkursom za raspodelu prikupljenih sredstava koji se raspisivao jednom godišnje. Učesnicima u aktivnostima očuvanja životne sredine na raspolaganju su bila sva prikupljena sredstva, a odluke o realizaciji projekata finansiranim sredstvima Fonda donosile su se na osnovu važnosti i prioriteta za čitavo društvo.

---

⁵ Izveštaj o ekonomskim instrumentima za zaštitu životne sredine u Republici Srbiji, Agencija za zaštitu životne sredine, 2017. godina

U zemljama okruženja, za razliku od Srbije, i dalje postoje Fondovi za zaštitu životne sredine koji funkcionišu samostalno i nezavisno od Republičkog budžeta. Tako se ekološkim aktivnostima pridaje veliki značaj a motivacija za poslovanje u ovoj oblasti iz godine u godinu raste. Preduzetnici i vlasnici malih i srednjih preduzeća imaju mogućnost za bavljenje ekologijom jer su im podsticajna sredstva Fonda dostupna u unapred određenim iznosima. Iznosi su obično dovoljno visoki za finansiranje tekućeg poslovanja ali ujedno pružaju i mogućnosti za kreditiranje kod banaka. Stabilne isplate podsticajnih sredstava iz Fonda omogućuju preduzećima ulaganje u savremenu reciklažnu tehnologiju čime se zbrinjavaju veće količine otpada, a evidentna posledica toga je čistija životna sredina i smanjenje zagađenosti. Tokom realizacije ovog istraživanja, autori su uzeli u razmatranje dobre prakse iz susednih zemalja kako bi se mogle definisati preporuke za poboljšanje trenutne situacije u Srbiji. Primera radi, Fond za zaštitu životne sredine i energetske efikasnosti Republike Srpske osnovan je Ukazom o proglašenju Zakona o Fondu i finansiranju zaštite životne sredine u Republici Srpskoj dana 15. novembra 2011. godine. Funkcioniše kao pravno lice sa javnim ovlašćenjima čija su prava, obaveze i odgovornosti definisane Zakonom o Fondu i finansiranju zaštite životne sredine⁶, Statutom Fonda i drugim podzakonskim aktima i propisima. Osnivač Fonda je Republika Srpska dok nadležnost nadgledanja njegovog postojanja i poslovanja ima Ministarstvo za zaštitu životne sredine. Jednom godišnje se objavljuje javni konkurs za dodelu podsticajnih sredstava Fonda radi ulaganja u projekte od javnog značaja, pri čemu se prioritetne oblasti tokom godina razlikuju. Na taj način se omogućava ravnomeran razvoj različitih delatnosti, jednaka šansa za finansiranjem se pruža svima koji žele da se bave zaštitom životne sredine. Konkursom za 2017. godinu su dodeljena sredstva za finansiranje projekata u oblasti:

- razvoja sistema integrisanog upravljanja ambalažnim otpadom u jedinicama lokalne samouprave i
- zaštite voda.

Fond za zaštitu okoliša Federacije BiH je još jedan dobar primer kvalitetno uspostavljenog sistema finansiranja projekata u oblasti ekologije. Podsticajna sredstva se dodeljuju na konkursu koji se objavljuje jednom godišnje pri čemu su, za razliku od Republike Srpske, jednim konkursom obuhvaćene razne oblasti – zaštita i unapređenje kvaliteta voda, upravljanje i reciklaža otpada, projekti zaštite

---

⁶ Službeni glasnik Republike Srpske, br. 17/11

prirode, zaštita i remedijacija tla, zaštita vazduha i drugi. Fond Federacije BiH je osnovan 08. jula 2003. godine Zakonom o Fondu za zaštitu okoliša FBiH kao neprofitabilna javna ustanova u svojstvu pravnog lica s pravima, obavezama i odgovornostima utvrđenim Zakonom i Statutom fonda⁷.

Od zemalja u okruženju, i Hrvatska ima dobru praksu u poslovanju Fonda za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost iako je članica Evropske unije. Prema odredbama njihovog Zakona, Fond je osnovan kao vanbudžetska linija u svojstvu pravnog lica uz jasno definisana javna ovlašćenja⁸. Javna ovlašćenja obuhvataju sve poslove u vezi odlučivanja o raspisivanju javnih konkursa i raspodeli podsticajnih sredstava, zatim donošenje odluka o pravnim podzakonskim aktima zaštite životne sredine, kao i posredovanja između Evropske unije i Republike Hrvatske u implementiranju specifičnih ciljeva iz područja ekologije.

Iako se zaista pokazao kao vrlo korisna institucija u oblasti zaštite životne sredine, na štetu svih učesnika u tom sistemu Vlada Republike Srbije je sredinom 2012. godine Zakonom o prestanku važenja Zakona o Fondu za zaštitu životne sredine⁹ donela odluku o ukidanju Fonda za zaštitu životne sredine kao takvog. Argument za prestanak njegovog delovanja se nalazio u tvrdnjama nadležnih organa o nenamenskom trošenju sredstava Fonda u svrhe koje nisu predviđene aktivnostima Fonda što je prouzrokovalo niz dodatnih problema u njegovom radu. Netransparentna raspodela namenskih sredstava, favorizovanje pojedinih preduzeća, rast neizmirenih obaveza prema korisnicima sredstava Fonda i potpisanih 2.200 projekata koji nisu bili realizovani bio je jasan signal da se stvari ne odvijaju na predviđeni način. Nakon njegovog gašenja Republika Srbija je preuzela izmirivanje preostalih obaveza Fonda prema korisnicima podsticajnih sredstava, privatnim finansijskim institucijama, ali i drugim poveriocima u ukupnom iznosu od 5,5 milijardi dinara¹⁰. Pri tom su problemi zaštite životne sredine i dalje ostali nerešeni, ali i zapostavljeni. Usled nestabilnosti koja je nastala, podsticaji nisu bili redovno isplaćivani pa su i velike količine otpada posledično godinama sanirane na neodgovarajući način i uzrokovale zagađenje podzemnih voda, parkova i javnih zelenih površina, nedozvoljeno skladištenje i odlaganje opasnog otpada.

---

⁷ Službene novine Federacije BiH, br. 33/03 i 1/10

⁸ Zakon o Fondu za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost, NN 107/03 i 144/12

⁹ Službeni glasnik RS, br. 93/12

¹⁰ Zakon o prestanku važenja Zakona o Fondu zaštite životne sredine u Republici Srbiji

Obzirom da je Republika Srbija preuzela preostale obaveze ugašenog Fonda za zaštitu životne sredine, tabela 1. pokazuje izdvajanja iz republičkog budžeta u periodu od 2014. do 2018. godine namenjena izmirivanju ovih obaveza. Izdvajanja obuhvataju subvencije privatnim preduzećima, subvencije privatnim finansijskim institucijama, transfere ostalim nivoima vlasti i specijalizovane usluge.

Tabela 1: Izdvajanja iz Republičkog budžeta za izmirivanje preuzetih obaveza Fonda za zaštitu životne sredine u periodu od 2014. do 2018. godine, u 000 rsd

Vrsta	2014	2015	2016	2017	2018
Specijalizovane usluge	1.062.087	439.005	90.100	110.000	35.000
Subvencije privatnim preduzećima	20.000	6.300	6.500	6.500	/
Subvencije privatnim finansijskim institucijama	60.000	240.000	/	/	/
Transferi ostalim nivoima vlasti	5.000	150.000	166.100	120.000	35.000
Ukupno	1.147.087	835.305	262.700	236.500	70.000

Izvor: Zakoni o budžetu od 2014. do 2018. godine

U posmatranom petogodišnjem periodu od 2014. do 2018. godine privatnim preduzećima je ukupno isplaćeno 39,4 miliona dinara po osnovu preostalih obaveza ugašenog Fonda. Obaveze prema privatnim preduzećima su nastale prvenstveno na osnovu korišćenja podsticajnih sredstava za razvoj aktivnosti zaštite životne sredine, najviše upravljanja otpadom i reciklažne industrije. Reciklažna industrija se u ovom periodu suočila sa značajnim problemima finansiranja tekućih poslovanja uprkos znatnom potencijalu za razvoj (Pantić, Đuričin, 2015). Subvencije privatnim finansijskim institucijama isplaćene su tokom 2014. i 2015. godine u iznosu 300 miliona dinara, dok izdvajanja po osnovu specijalizovanih usluga postoje i u 2018. godini. Iznosi izdvajanja tokom godina se postepeno smanjuju jer se smanjuje i preostali iznos duga. Poslednji, ali ne i manje značajan dug prema ostalim nivoima vlasti takođe predstavlja preostalu obaveza Fonda. Obuhvata sredstva namenjena zaštiti životne sredine po opštinama i gradovima, ukupan iznos izmirenih obaveza je do danas iznosio oko 476 miliona dinara. Posmatrajući period od 2014. godine pa do danas, država je po osnovu obaveza ugašenog Fonda za zaštitu životne sredine utrošila oko 2,6 milijardi dinara dok su problemi prikupljanja ekoloških taksi i naknada i isplate podsticajnih sredstava i dalje prisutni (Stojanović, 2017).

PRIMENA PRINCIPA „ZAGAĐIVAČ PLAĆA“ U AKTIVNOSTIMA UPRAVLJANJA OTPADOM

„Zagađivač plaća“ je princip koji predstavlja osnovu za finansiranje oblasti zaštite životne sredine. Počiva na tome da bi svako ko zagađuje životnu sredinu u bilo kom obliku trebalo da plati odgovarajuću naknadu zbog štete koju nanosi. Poštovanje principa zagađivač plaća podrazumeva i društveno odgovorno ponašanje prema očuvanju prirodnih resursa i brigu o životu budućih generacija, pa je ujedno njegova primena veoma važna u procesu harmonizacije propisa o zaštiti životne sredine sa propisima Evropske unije kroz pregovaračko Poglavlje 27 (Vasiljević, Đurić, 2012). Obveznici plaćanja ekoloških taksu i naknada su svi oni koji obavljanjem poslova zagađuju životnu sredinu. Mogu biti proizvođači u čijem proizvodnom programu se nalaze proizvodi koji posle upotrebe postaju posebni tokovi otpada. Takođe, obveznici su i uvoznici takvih proizvoda jer iako ih ne proizvode i stavljaju ih u promet na tržište te nakon korišćenja postaju opasan otpad koji bi trebalo adekvatno da se tretira kako se ne bi izazvale ekološke katastrofe velikih razmera. Primera radi, prema rečima predstavnika najvažnijeg udruženja za upravljanje otpadom u Srbiji „Udruženju reciklera“, gume građevinskih mašina i motornih vozila same po sebi nisu opasne i ne mogu izazvati zagađenje. Međutim, njihovim neadekvatnim odlaganjem nakon upotrebe, u slučaju požara ili druge nepogode, toksini mogu zagađivati vazduh i izazvati pravu ekološku katastrofu koja u kratkom vremenskom periodu može dovesti do smrtnih ishoda nekolicine stanovništva koji su direktno ili indirektno bili izloženi. Prema podacima Agencije za zaštitu životne sredine oko 2 milijarde eura se potroši na lečenje bolesti za koje se smatra da mogu biti prouzrokovane neadekvatnom zaštitom životne sredine odnosno zagađenjem. Kako se samo 0,3% BDP-a izdvaja za oblast zaštite životne sredine, jasno je da bi se troškovi zdravstvene zaštite smanjili kada bi životna sredina bila kvalitetnije tretirana (Dašić et al., 2017). Stoga ulaganje u životnu sredinu na makro nivou, odnosno plaćanje ekoloških taksu i naknada na nivou pojedinaca ne treba smatrati troškom već investicijom u budućnost.

Upravljanje otpadom predstavlja atraktivnu delatnost za investicije obzirom na značajne razvojne mogućnosti. Prema Zakonu o upravljanju otpadom¹¹ upravljanje podrazumeva sprovođenje propisanih mera za postupanje sa otpadom u okviru sakupljanja, transporta, skladištenja, tretmana odnosno ponovnog iskorišćenja i

---

¹¹ Službeni glasnik RS br. 36/09 i 88/10 i 14/16

odlaganja. Upravljanje otpadom podrazumeva i nadzor nad ovim aktivnostima, brigu o postrojenjima za zbrinjavanje otpada posle zatvaranja ali i aktivnosti koje preduzimaju trgovci prerađenim proizvodima i sirovinama. Osnovne determinante aktivnosti upravljanja otpadom u Srbiji jesu struktura stanovništva, ekonomska razvijenost, socio-ekološke karakteristike stanovništva i tehnička opismenjenost - upotreba telekomunikacija i interneta. One ukazuju na to da je Srbija zemlja u razvoju sa rastućom stopom tehničke opismenjenosti tokom godina ali i ekonomski privlačna za investicije (posebno strane direktne investicije) tako da je primetan znatan razvoj industrijskih postrojenja koje se smatraju velikim zagađivačima. Prostor za razvoj instrumenata upravljanja otpadom postoji pa je suštinsko pitanje obezbeđivanje finansiranja ove vrste poslova.

Interes za dobijanjem dozvola za sakupljanje, transport, skladištenje, tretman i odlaganje iz godine u godinu je sve veći, što ukazuje na rastući interes za razvoj aktivnosti upravljanja i tretmana opasnog i neopasnog otpada. Tabela 2. predstavlja pregled trenutno važećih dozvola za upravljanje otpadom.

Tabela 2: Pregled trenutno važećih dozvola za upravljanje otpadom, stanje na dan 31.05.2018. godine

Vrsta posla	Ukupno izdato dozvola	Za opasan otpad	Za neopasan otpad
Sakupljanje	942	902	211
Transport	1083	1048	192
Skladištenje	909	872	157
Tretman	762	734	129
Odlaganje	40	39	4

Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine, 31.05.2018.

U Srbiji se u 2018. godini ukupno 2.140 preduzeća bavilo poslovima upravljanja otpadom. Svako od njih poseduje jednu ili više dozvola za neku od aktivnosti. Broj preduzeća sa dozvolama za sakupljanje, transport, skladištenje i tretman otpada u Srbiji je 60. Od toga ih je u Beogradu registrovano samo 4. Interesantan podatak je da nijedno od ovih 60 preduzeća ne poseduje istovremeno i dozvolu za odlaganje otpada. Dozvolu za odlaganje otpada u Srbiji ima 40 preduzeća, a zapaža se da se ona ne bave poslovima sakupljanja i transporta, odnosno ni jedno od njih ne poseduje dozvolu za ove poslove. Za skladištenje otpada i odlaganje recikliranih proizvoda dozvolu poseduju 32 preduzeća na teritoriji Srbije, odnosno samo su ona registrovana da ove dve delatnosti mogu obavljati paralelno. Potrebno je

napomenuti da postoje i takva preduzeća koja su podnela odgovarajuću dokumentaciju nadležnim organima i ostvarila pravo na dobijanje dozvole za neke od poslova upravljanja otpadom. Međutim, kod pojedinih je dozvola ostala samo na papiru i nikada nije zaživela. Dozvole se izdaju posebno za opasan i neopasan otpad, pri čemu jedno preduzeće može ostvariti pravo na obe. Organi vlasti nadležni za njihovo izdavanje jesu Ministarstvo zaštite životne sredine i jedinice lokalne samouprave, ponaosob.

Tabela 3: Preduzeća u sakupljanju, tretmanu i odlaganju otpada; ponovno iskorišćavanje otpadnih materija u Srbiji u periodu 2010-2015. godina

Indikator	2010	2011	2012	2013	2014	2015.
Promet (u mil rsd)	54.335	71.784	80.031	72.838	71.058	65.601
Broj zaposlenih	16.536	17.169	17.870	17.967	17.526	17.582

Izvor: Republički zavod za statistiku Srbije

U posmatranom periodu od 2010. do 2015. godine došlo je do gašenja Fonda za zaštitu životne sredine. Indikator prometa preduzeća koja su se bavila poslovima sakupljanja, tretmana i odlaganja otpada (u obzir nisu uzeta preduzeća koja se bave transportom i skladištenjem opasnog otpada) je rastao od 2010. do 2012. godine. Promet preduzeća se za tri godine povećao sa 54.335 miliona dinara na 80.031, odnosno za 68%. Nakon 2012. godine dolazi do postepenog pada prometa, pa je 2015. godine promet iznosio 65.601 milion dinara. Zaključuje se da je značaj Fonda za finansiranje ovih aktivnosti i više nego važan, te se pad prometa može dovesti u korelaciju sa nepostojanjem adekvatne finansijske institucije za pružanjem podrške i podsticaja. Broj zaposlenih je nakon ukidanja Fonda neznatno opao, odnosno sa 17.870 na 17.582 zaposlena u 2015. godini.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku i Agencije za zaštitu životne sredine, u 2018. godini reciklažna industrija zapošljava skoro 16.000 ljudi. Poredeći sa 2015. godinom primetan je pad od oko 1.500 zaposlenih. Na osnovu dostupnih podataka dobijenih istraživanja možemo smatrati da je do pada zaposlenosti došlo prvenstveno zbog automatizacije procesa sakupljanja i tretmana otpada, odnosno zamena fizičke radne snage mašinama čime je proces reciklažne postao savremeniji i efikasniji. Međutim, preduzeća koja se bave reciklažom ističu da zajedničkim aktivnostima teže ka ostvarenju jednog cilja a to je prvenstveno unapređenje i sistematizacija procesa sakupljanja i transporta

otpada. Podsticanjem preduzetništva u ovoj oblasti znatno se poboljšava socio-ekonomski položaj pojedinih stanovnika u Srbiji koji su se, najviše iz egzistencijalnih razloga, bavili poslovima sakupljanja otpada. Iz "Udruženja reciklera" smatraju da su dugoročnim zalaganjem uspeali da delimično legalizuju sive tokove sakupljanja otpada kroz pružanje savetodavne pomoći i podrške preduzetničkim idejama. Zahvaljujući tome, otvoreno je nekoliko preduzetničkih radnji u Niškom okrugu što je dovelo do legalizacije jednog dela poslova sakupljanja otpada ali i bolji društveni položaj njihovih vlasnika.

Aktivnosti upravljanja otpadom u Srbiji su velikim delom sistemski uređene, odnosno postoje zakonskih propisi koji se poštuju prilikom realizacije. Njihov razvoj ne zavisi samo od državnih podsticaja u vidu finansijske pomoći koja se isplaćuje. To jeste važan, ali ne i ograničavajući faktor. Većim delom poslovi upravljanja otpadom zavise od samih zagađivača, odnosno obveznika plaćanja ekoloških taksi i naknada. Za zagađivače, ali i za reciklere važni su zakoni koji uređuju njihovo poslovanje, a to su: Zakon o upravljanju otpadom¹², Zakon o ambalaži i ambalažnom otpadu¹³ i Pravilnik o usklađenim iznosima naknade za upravljanje posebnim tokovima otpada¹⁴. Naknade za posebne tokove otpada predstavljene Pravilnikom podrazumevaju plaćanje od strane zagađivača. Zagađivači su oni koji proizvode ili uvoze proizvode koji posle upotrebe postaju posebni tokovi. Proizvodi koji posle upotrebe postaju posebni tokovi otpada su:

- gume (građevinske, automobilske),
- baterije i akumulatori,
- proizvodi koji sadrže azbest,
- motorna ulja i maziva,
- elektronski i električni otpad.

Naknada se naplaćuje po jedinici mere, obično je to kg ili komad, a obveznici su svi oni koje Ministarstvo za zaštitu životne sredine i Agencija identifikuju na osnovu godišnjih izveštaja o poslovanju i generisanju otpada u postrojenjima ili dokumenata koji nastaju prilikom uvoza robe - Jedinствене carinske deklaracije (JCI). Svi zagađivači imaju zakonsku obavezu dostavljanja godišnjih izveštaja Agenciji za zaštitu životne sredine kroz Nacionalni registar izvora zagađenja¹⁵ do

---

¹² Službeni glasnik RS br. 36/09 i 88/10 i 14/16

¹³ Službeni glasnik RS, br. 36/09

¹⁴ Službeni glasnik RS, br. 41/13

¹⁵ <http://www.sepa.gov.rs/DostavljanjePodataka/Default.aspx>

31. marta tekuće godine za prethodnu. Nacionalni registar je javno dostupan što predstavlja pozitivan stimulans svim preduzećima koja, iz internih razloga, ne ispunjavaju svoju obavezu pravovremeno. Podela preduzeća u Nacionalnom registru izvora zagađenja je na velike zagađivače, preduzeća koja prikupljaju i recikliraju ambalažu i komunalni otpad, preduzeća koja pripadaju zagađivačima životne sredine posebnim tokovima, kao i podatke o redovnim godišnjim izveštajima svih operatera otpadom.

Tabela 4: Broj prijavljenih postrojenja koja u toku delatnosti generišu otpad i postrojenja koja učestvuju u poslovima upravljanja otpadom

Godina	Generisanje	Ponovno iskorišćenje	Odlaganje	Uvoz	Izvoz
2011	758	157	14	18	57
2012	1142	134	17	23	79
2013	1582	253	24	30	90
2014	1941	274	29	40	92
2015	2228	291	28	45	90
2016	2761	306	33	48	93

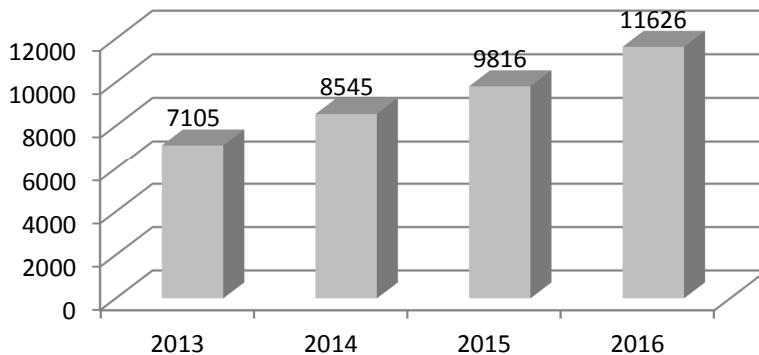
Izvor: Upravljanje otpadom u Republici Srbiji u periodu 2011-2016 godina, Agencija za zaštitu životne sredine, 2017 godina

Prema Nacionalnom registru u tabeli 4. dat je pregled broja preduzeća koja generišu otpad ili učestvuju u poslovima upravljanja otpadom. U odnosu na 2011. godinu, evidentirano je 27% više onih koji generišu otpad u 2016. godini. Operatera u ponovnom iskorišćavanju odnosno tretiranju otpada u 2011. godini bilo je 157, a u 2016. godini 306, što je za 51% više. Broj izveštaja preduzeća koja uvoze otpad u 2011. godini bilo je 18, a u 2016. godini 48, tj. za 37,5% više nego na početku posmatranog perioda.

Iako postoji jasna zakonska obaveza o podnošenju izveštaja o zagađenju (obraci se nalaze na veb sajtu Agencije za svaku kategoriju preduzeća/otpada), od momenta uvođenja obaveze 2010. godine pa do danas i dalje postoje preduzeća koja ne mogu ili ne žele da prijavljuju generisan otpad u postrojenjima ili uvoz proizvoda koji posle upotrebe postaju posebni tokovi. Praksa je pokazala da država još uvek nema efikasan mehanizam za kažnjavanje ovakvih nedopustivih posledica te su malverzacije još uvek moguće. Sa uspostavljanjem Zelenog fonda i njegovim osposobljavanjem, ovakav vid ponašanja bi trebalo da bude smanjen ako ne i iskorenjen. Pozitivna strana podizanja svesti o odgovornosti prema

životnoj sredini se ogleda i u rastu broja predatih izveštaja. Sa rastom broja preduzeća koja dostavljaju izveštaje ne samo da se obezbeđuje lakše evidentiranje generisanog i uveženog otpada već se i povećava iznos naplaćenih taksi i naknada. Posledično, i iznos namenjen podsticajnim sredstvima bi trebalo da bude viši. Grafik 1. pokazuje trenutnu situaciju podnetih izveštaja u Republici Srbiji, na dan 31.05.2018. godine. Od 2013. do 2016. godine broj pristiglih izveštaja je dostigao 11.626 što je za oko 61% više nego u 2013. godini. Podaci pre 2013. godine nisu dostupni iz razloga nepostojanja vođenja evidencije pristiglih izveštaja.

Grafik 1: Broj predatih izveštaja Nacionalnom registru pri Agenciji za zaštitu životne sredine, period 2013-2016. godina

Izvor: Agencija za zaštitu životne sredine

Na osnovu predatih izveštaja, svakom preduzeću se obračunava iznos ekoloških taksi i naknada koje bi trebalo da plati. A kako raste broj preduzeća koja podnose izveštaje, posledično se i više sredstava po tom osnovu sliva u republički budžet.

POTENCIJAL EKOLOŠKIH TAKSI KAO IZVOR FINANSIRANJA ZELENOG FONDA

Nakon zatvaranja Fonda za zaštitu životne sredine u Republici Srbiji se pojavio problem načina finansiranja ekoloških projekata kao i način isplate podsticaja preduzećima koja se bave poslovima zaštite životne sredine i smanjenja zagađivanja. Kako Fond nije postojao u prethodne četiri godine, novac prikupljen naplatom ekoloških taksi nije odlazio za finansiranje zaštite životne sredine jer nisu postojali zakonski propisi kojima bi se to regulisalo. Krajem 2015. godine,

“Zagađivač plaća” – stanje i perspektive Zelenog fonda

usvojene su izmene Zakona o budžetskom sistemu¹⁶ gde se, prvi put nakon ukidanja Fonda, govori o osnivanju nove budžetske linije za transfer sredstava reciklerima i drugim korisnicima, u vidu Zelenog fonda. Najvažnije izmene koje direktno pogađaju sistem zaštite životne sredine podrazumevaju drugačije tretiranje namenskih prihoda poput ekoloških такси i naknada. Naime, „tretman“ posebnih prihoda zadržavaju samo donacije, krediti i samodoprinosi, dok se svi ostali prihodi smatraju opštim, odnosno država može da ih koristi za bilo koje namene i rasporedi na bilo koje korisnike. Time se ukida namenski karakter ekoloških такси i naknada za programe zaštite životne sredine mi podsticaje korisnicima, pa se prikupljenim prihodima mogu finansirati i drugi projekti države prema prioritetima ili odlukama nadležnih organa.

Tabela 5: Zeleni fond u budžetu Republike Srbije za 2017. i 2018. godinu (u dinarima)

Zeleni fond	2017	2018
A) Podsticaji za ponovnu upotrebu i iskorišćenje otpada	2.190.000.000	2.190.000.000
B) Upravljanje zaštitom životne sredine	100.000.000	635.000.000
C) Zaštita prirode	/	70.000.000
D) Podrška jedinicama lokalne samouprave u izradi i realizaciji projekata sanacije i rekultivacije deponija i smetlišta	/	100.000.000

Izvor: Zakon o budžetu Republike Srbije za 2017. i 2018. godinu

U Zakonu o budžetu za 2014. godinu kroz stavku „subvencije privatnim preduzećima“ izdvajala su se podsticajna sredstva za ponovnu upotrebu i iskorišćenje otpada kao sekundarne sirovine ili za dobijanje energije i za proizvodnju kesa-tregerica za višekratnu upotrebu. Iznos sredstava bio je 300 miliona dinara. Zakonom o budžetu za 2015. godinu ovaj iznos je znatno viši, pa je korisnicima podsticaja isplaćeno 1,9 milijardi dinara. U budžetu za 2016. godinu, podsticaji za ponovnu upotrebu i iskorišćenje otpada iznosili su 2,01 milijarde dinara. Odlukom o osnivanju budžetske stavke Zeleni fond, u Zakonu u budžetu za 2017. i 2018. godinu iznosi sredstava koji su namenjeni za podsticaje, pre svega reciklažnoj industriji, onima koji recikliraju proizvode koji posle pripadaju posebnim tokovima otpada, dat je narednom tabelom.

¹⁶ Službeni glasnik RS, br. 54/09, 73/10, 101/10, 101/11, 93/12, 62/13, 63/13, 142/14, 68/15 i 103/15

Zeleni fond nije osmišljen da postoji i funkcioniše kao nekadašnji Fond za zaštitu životne sredine. Može se reći da je „Zeleni fond“ samo naziv za stavku u budžetu kojom su predstavljeni iznosi isplate sredstava za zaštitu životne sredine. Fond kao institucija i poseban organ još uvek ne postoji. I u 2018. godini se tretira kao budžetska linija kojom su predviđene isplate podsticaja za ponovnu upotrebu i iskorišćenje otpada kao sekundarne sirovine ili za dobijanje energije i proizvodnju kesa-tregerica za višekratnu upotrebu u iznosu od 2,1 milijardi dinara. Za aktivnosti upravljanja zaštitom životne sredine predviđena je isplata od 635 miliona dinara. Nove stavke u budžetu koje nisu postojale u 2017. su sredstva namenjena zaštiti prirode od 70 miliona dinara i sredstva namenjena podršci jedinicama lokalne samouprave u izradi i realizaciji projekata sanacije i rekultivacije deponija i smetlišta u iznosu od 100 miliona dinara. Odluka o raspodeli sredstava koja će se isplaćivati ne zavisi od iznosa sredstava koja se prilivaju u budžet po osnovu ekoloških taksi i naknada. Obzirom da su ti iznosi znatno viši evidentno je da postoji još potencijala za izdvajanje podsticajnih sredstava usmerenih ka korisnicima zaštite životne sredine. Međutim, jedan od problema koji se javlja odnosi se na krajnje korisnike tih sredstava. Kako 2,1 milijarda dinara sredstava odlazi na reciklažnu industriju, stiče se utisak da su reciklери, posebno oni koji se bave sakupljanjem, transportom, skladištenjem, tretmanom i odlaganjem posebnih tokova otpada nešto više favorizovani u odnosu na druga preduzeća. Međutim, kao veoma prioriternim problemom se može smatrati upravo neadekvatno upravljanje otpadom a posebno njegovo odlaganje, tako da se znatan iznos sredstava izdvaja zarad povećanja kapaciteta njegovog prikupljanja, sanacije, odlaganja ili prerade. Slučajevi iz prakse kojih je od početka 2018. godine bilo nekoliko pokazuju da se otpad u većini slučajeva ne tretira propisno i umesto da se daje preduzećima koja ga zbrinjavaju, odlaže se na razna mesta u prirodi i time znatno narušava kvalitet zemljišta, voda i vazduha (Subić, Zubović, Jeločnik, 2015). To je jasan signal da je potrebno još sredstava izdvojiti ne samo za preduzeća koja se bave reciklažom već i za usluge edukacije onih koji jesu ili mogu biti potencijalni zagađivači životne sredine.

Pored Zelenog fonda, posebnu stavku u budžetu predstavljaju izdvajanja za rad Agencije za zaštitu životne sredine koja je, pored Ministarstva zaštite životne sredine, najvažnija institucija u ovoj oblasti.

Tabela 6: Pregled iznosa naplaćenih ekoloških taksi i isplate operaterima u periodu 2014-2017. godina

Godina	Količina saniranog otpada u tonama	Iznos naplaćene EKO taksa u dinarima	Isplaćeno operaterima u dinarima	Procenat isplaćenog od naplate
2014	37,291	7,574,810,713	1,900,000,000	25%
2015	48,478	6,016,728,237	2,522,998,890	42%
2016	60,890	7,474,906,380	2,190,000,000	29%
2017	62,488	10,200,000,000	2,190,000,000	21%

Izvor: Istraživanje Udruženja reciklera Srbije za 2018. godinu

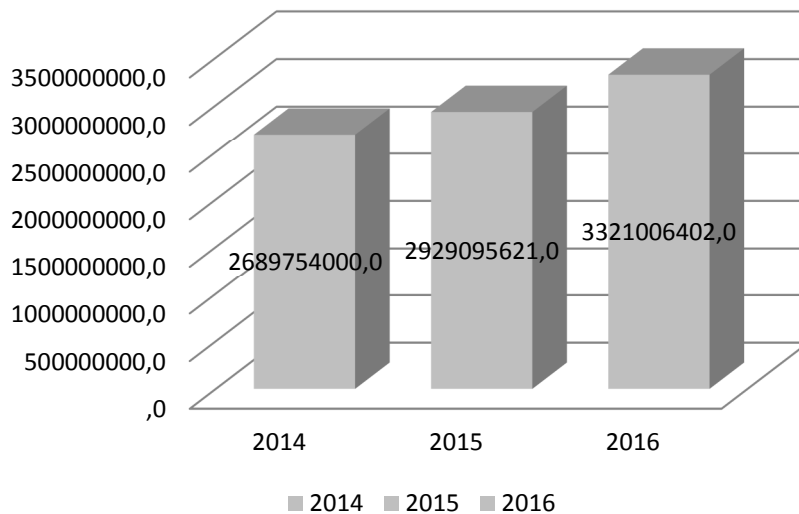
U periodu od 2014. do 2017. godine se ukupno saniralo 209,147 tona otpada, dok je ukupan iznos naplaćen po osnovu ekoloških taksi iznosio 31,2 milijarde dinara. Operaterima otpadom je od tog iznosa isplaćeno 8,8 milijardi dinara odnosno oko 28% ukupno naplaćenih sredstava. Preostali iznos od skoro 22,5 milijarde nije bio namenjen izdvajanjima za zaštitu životne sredine iako je u te svrhe od strane zagađivača i uplaćen u budžet. Ovakvo nenamensko raspoređivanje sredstava naplaćenih po principu „zagađivač plaća“ negativno utiče ne samo na razvoj upravljanja otpadom već i na same zagađivače koji, iako imaju zakonsku obavezu, nemaju motivaciju za uplatu ekoloških taksi. Stoga je mehanizam podsticaja veoma važan, ako ne i najvažniji instrument prilikom kreiranja ekološke politike jer utiče skoro na sve učesnike sistema zaštite životne sredine. Pri tom, treba istaći da se sa isplatom sredstava u značajnoj meri kasni, prvenstveno zbog gašenja Fonda za zaštitu životne sredine, te je tek početkom 2018. godine isplaćen preostali deo novca za 2016. godinu i jednim delom za 2017. godinu.

U ukupnim prihodima taksa i naknada za životnu sredinu, ekološke takse za posebne tokove otpada čine značajan deo. U 2014. godini iznosile su 35,5% odnosno oko 2,7 milijarde dinara. Iako je u apsolutnim iznosima prisutan trend njihovog rasta za 2015. i 2016. godinu, u ukupnim prihodima od ekoloških taksi i naknada, takse za posebne tokove otpada učestvuju 49% odnosno 44,5%, respektivno.

Porast prihoda od ekoloških taksi ukazuje na rastući doprinos zagađivača očuvanju životne sredine primenom koncepta „zagađivač plaća“. Međutim, njihov potencijal nije u potpunosti iskorišćen jer se samo jedan deo tog novca zaista usmerava ka reciklerima i drugim korisnicima podsticajnih sredstava.

Grafik 2: Ekološke takse za posebne tokove otpada u Republici Srbiji, u dinarima

Izvor: Istraživanje Udruženja reciklera Srbije, 2018. godina

Pored Zelenog fonda, posebnu stavku u budžetu predstavljaju izdvajanja za rad Agencije za zaštitu životne sredine za koju se može reći da je, pored Ministarstva zaštite životne sredine, najvažnija institucija u ovoj oblasti. Budžet Agencije se tokom posmatranog perioda od 2014. do 2018. godine značajno promenio. U 2018. godini je planirano da se za sve aktivnosti i projekte Agencije isplati 282,7 miliona dinara što je za 38% više nego u 2014. godini kada je izdvojeni novac iznosio 204,4 miliona dinara. Agencija svojim projektima i aktivnostima u značajnoj meri doprinosi prikupljanju i pružanju informacija o svim relevantnim podacima namenjenim različitim korisnicima u oblasti životne sredine. Javnost i transparentnost poslovanja Agencije čine je pouzdanim partnerom u poslovanju. Zeleni fond bi trebalo da funkcioniše po istim principima obzirom na njegovu važnost za sve elemente sistema zaštite životne sredine.

ZAKLJUČAK

Zaštita životne sredine ne predstavlja samo zakonsku, već i moralnu obavezu stanovništva prema budućim generacijama. Što se više pažnje danas bude posvetilo očuvanju prirodnih resursa to će kvalitetniji uslovi života postojati za

naredne generacije. Mogućnosti za delovanje su brojne, potencijali neiskorišćeni, pa su za zemlje u razvoju poslovi zaštite životne sredine, posebno upravljanja otpadom, posebno atraktivni. Međutim, kako su finansijska sredstva uvek ograničavajući faktor, sistem finansiranja poslova ekologije najvažniji je faktor koji determiniše razvoj ove oblasti. U ovom radu autori su analizirali značaj ekoloških taksi i naknada kao instrument politike zaštite životne sredine. Posebna pažnja u analizi je posvećena formiranju Zelenog fonda kao budžetske linije i perspektivama njegovog razvoja i značaja.

Osnovni nalazi istraživanja ukazuju na probleme sa kojima se učesnici sistema zaštite životne sredine, posebno operateri otpadom, suočavaju dugi niz godina, od momenta ukidanja postojanja Fonda za zaštitu životne sredine, kao nezavisne javne finansijske institucije. Princip „zagađivač plaća“ se primenjuje, ali sve dok ne bude postojalo transparentno i namensko trošenje sredstava prikupljenih na ovaj način, motivaciju za plaćanje zagađivači neće imati. Samim tim, ni korisnici podsticaja neće biti u mogućnosti da investiraju u poslovanje i širenje kapaciteta za prikupljanje, transport, skladištenje, tretman i odlaganje (opasnog) otpada.

Gašenje Fonda za zaštitu životne sredine krajem 2012. godine izazvalo je značajne poremećaje u finansiranju poslova ekologije, posebno u isplati sredstava za operatere otpadom. Isplate iz budžeta nisu redovne i uz značajna kašnjenja loše utiču na poslovanje njihovih korisnika. Kroz istraživanje i razgovor sa nekima od njih, autori su zaključili da se od Zelenog fonda očekuje da postane javna institucija nezavisna o budžetu države koja će sredstva isplaćivati kvartalno. Tako bi se značajno unapredio kvalitet poslovanja preduzeća, poboljšala likvidnost i kapaciteti prikupljanja i tretiranja opasnog i neopasnog otpada. Ujedno, postoje i brojni nerealizovani projekti poput izgradnje deponija koji su skupi ali sa čijom realizacijom bi se moglo početi ukoliko se sva sredstva prikupljena od ekoloških taksi i naknada rasporede na adekvatan način. Namensko, stabilno i predvidivo finansiranje životne sredine kroz Zeleni fond nije samo značajno na mikro nivou, ono je i jedan od preduslova za otvaranje Poglavlja 27 u pregovorima sa Evropskom unijom.

Rad je rezultat projekata: Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji: Strateški pravci ekonomskog razvoja i usklađivanje sa zahtevima EU (179015), Organizacione i informacione podrške sistemu upravljanja kvalitetom kao ključnim faktorom povećanja konkurentnosti naših preduzeća i njihovog bržeg izlaska na svetsko i EU tržište (179001) finansiranih od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

LITERATURA

- [1] Agencija za zaštitu životne sredine (2017), *Izveštaj o ekonomskim instrumentima za zaštitu životne sredine u Republici Srbiji*, dostupno na: http://www.sepa.gov.rs/download/posebni/EkonInstr_2015.pdf
- [2] Agencija za zaštitu životne sredine (2017), *Upravljanje otpadom u Republici Srbiji u periodu 2011-2016 godina*, dostupno na: http://www.sepa.gov.rs/download/NRIZ_podaci/Otpad2011-2016.pdf
- [3] Dašić B., Petrović G., Subotić J., (2017), *Izdvajanje iz budžeta Republike Srbije za zaštitu životne sredine*, *Ekonomski signali* 12(1), str. 1-11
- [4] Domazet I., Pantić O., (2015), *Reciklažna industrija kao faktor unapređenja kvaliteta životne sredine u Srbiji*, *Ecologica: nauka, privreda, iskustva* 22(78), str. 211-215
- [5] Nacionalna strategija održivog razvoja, Službeni glasnik RS, br. 57/08
- [6] Nacionalni program zaštite životne sredine, Službeni glasnik RS, br. 12/10
- [7] Pantić O., Đuričin S., (2015), *Značaj reciklažne industrije i upravljanja poljoprivrednim otpadom u cilju zaštite životne sredine*, *Ecologica: nauka, privreda, iskustva*, 22(80), str. 613-616
- [8] Pantić O., Kočović M., Filimonović D., (2014), *Sistem zaštite životne sredine i aktivnosti upravljanja otpadom u poljoprivredi Republike Srbije*, *Ecologica: nauka, privreda, iskustva*, 21(76), str. 817-821
- [9] Pravilnik o usklađenim iznosima naknade za upravljanje posebnim tokovima otpada, Službeni glasnik RS, br. 41/13
- [10] Stojanović M., (2017), *Ekološke naknade kao deo sistema ekoloških poreza u Republici Srbiji*, *Ekonomski signali*, 12(1), str. 41-54
- [11] Subić, J., Jeločnik, M., & Zubović, J. (2015). Primena navodnjavanja kao agrotehničke mere: analiza marže pokrića u proizvodnji kukuruza. *Ecologica: nauka, privreda, iskustva*, 22(78), 245-251.
- [12] Zakon o ambalaži i ambalažnom otpadu, , Službeni glasnik RS, br. 36/09
- [13] Zakon o budžetu 2014, Službeni glasnik RS, br. 110/13
- [14] Zakon o budžetu 2015, Službeni glasnik RS, br. 124/14 i 94/15
- [15] Zakon o budžetu 2016, Službeni glasnik RS, br. 94/15
- [16] Zakon o budžetu 2017, Službeni glasnik RS, br. 99/2016 i 113/2017
- [17] Zakon o budžetu 2018, Službeni glasnik RS, br. 113/2017
- [18] Zakon o budžetskom sistemu, Službeni glasnik RS, br. 54/09, 73/10, 101/10, 101/11, 93/12, 62/13, 63/13, 142/14 , 68/15 i 103/15
- [19] Zakon o fondu i finansiranju životne sredine Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 17/11

“Zagađivač plaća” – stanje i perspektive Zelenog fonda

- [20] Zakon o Fondu za zaštitu okoliša FBiH, Službene novine Federacije BiH, br. 33/03 i 1/10
- [21] Zakon o Fondu za zaštitu okoliša i energetska učinkovitost u Hrvatskoj, NN 107/03 i 144/12
- [22] Zakon o prestanku važenja Zakona o Fondu za zaštitu životne sredine, , Službeni glasnik RS, br. 93/12
- [23] Zakon o upravljanju otpadom, Službeni glasnik RS, br. 36/09 i 88/10 i 14/16